

Νομίσματα του Μεδιολάνου

Μιά καταγραφή των νομισμάτων (corpus) που κόπηκαν στο Μεδιόλανο (Μιλάνο) της Ιταλίας από το 259 ως το 274 άρχισε πρόσφατα κάτω από την έπαιχτα του Δρ. P. Bastien. Προκειμένου να συμπληρωθούν όλα τα στοιχεία, ζητείται από όποιον έχει σχετικά στοιχεία να στείλει φωτογραφίες ή αποτυπώσεις στον J.-M. Doyen, 18 avenue du Mont-Kemmel, 8-1060 Bruxelles, Βέλγιο.

Σημαντική τεχνική πρόοδος στην εξερεύνηση των βυθών

Στις ΗΠΑ κατασκευάζονται «κίψουλες» σφαιρικές που κινούνται με μπαταρία και μπορούν να κατέβουν στα 10.600 μέτρα στο βυθό της βάλασσας. Ο όχημα που βρίσκεται μέσα δε χρειάζεται να υποβληθεί σε άπασυμπίεση πριν επιστρέψει στην επιφάνεια.

Επιπλέον, οι κίψουλες αυτές από κεραμικό γυαλί είναι εξοπλισμένες με «μπράτσα» που συλλέγουν δείγματα από το βυθό.

Κίνδυνος στην Τασμανία

Ένα φράγμα 140 τετρ. χιλιομ. των ποταμών Γκόρντον και Φράνκλιν κινδυνεύει να καταστρέψει κάθε αρχαιολογικό μνημείο του νησιού που βρίσκεται στα Ν.Α. της Αυστραλίας. Εκτός όμως από τα αρχαία, κινδυνεύει και το φυσικό περιβάλλον του τόπου: 13.000 τετρ. χιλιομ. ακατοίκητων εκτάσεων που διατηρούν μία μοναδική χλωρίδα και πανίδα.

Μέσα σε έντακα σπήλαια της περιοχής αυτής βρέθηκαν κατάλοιπα που χρονολογούνται περίπου από 20.000 - 15.000 π.Χ. και μαρτυρούν για τις κινήσεις του ανθρώπου κατά την τελευταία περίοδο των παγετώνων.

Τό αρχαιότερο ύφασμα

Στο Λευκαντί της Ευθείας, οι ελληνοβρετανικές άνασκαφές αποκάλυψαν έναν τάφο που περιείχε, μεταξύ

άλλων, ύπόλεπμα ρούχου. Πρόκειται για λινό ύφασμα, το αρχαιότερο που βρέθηκε στην Ευρώπη και χρονολογείται στον 10ο αι. π.Χ. Τώρα το ύφασμα συντηρείται στο εργαστήριο του Έθν. Αρχαιολογικού Μουσείου.

Διατηρείται τό Δημαρχείο Πατρών

Τό νεοκλασικό οικοδόμημα, ιδιοκτησία του Δήμου, χαρακτηρίστηκε «έργο τέχνης που χρειάζεται ειδική προστασία». Έτσι ή Πάτρα θα κρατήσει και θα συντηρήσει τό Δημαρχείο της Μέγαρο με τους μαρμαρινούς εξώστες, τά κορινθιακά κιονόκρανα, διατηρώντας τό ύψος της μεγάλης πελοποννησιακής πόλης.

Μιδέα, μιά πόλη της Ναυπλίας

Στά τέλη του 13ου αι. π.Χ. πυρκαγιά κατέστρεψε την ακρόπολη της Μιδέας χωρίς όμως τό σταματήσει ή ζωή σ' αυτήν. Στο συμπέρασμα αυτό οδήγησε ή έλληνο-σουηδική άνασκαφή που άπεδείξε πώς τό τείχος της ακρόπολης κατασκευάστηκε στον 13ο αι. π.Χ. και ότι ή θέση κατοικήθηκε συνέχεια ως τό Ρωμαϊκό χρόνια.

Έλληνιστικά κτίσματα στό Καλάβρυτα

Κτίσματα της Έλληνιστικής εποχής (3ος αι. π.Χ.) και της Ρωμαϊκής (1ος αι. μ.Χ.) άποκαλύφθηκαν στη θέση Φούβροι (στούς Λουσούς) Καλαβρύτων. Από τό εύρηματα (μαγνηρικά σκεύη, άγνύθες κ.λ.π.) οι Αυστριακοί αρχαιολόγοι, που διενεργούν την άνασκαφή, συνάγουν πώς πρόκειται για κατοικίες.

Νέο Μουσείο

Ο αρχαιολογικός χώρος τό Διου, στον οποίο διενεργεί άνασκαφές τό Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, θα άποκτήσει τό μουσείο του. Έτσι τά εύρηματα της σημαντικής αυτής πόλης θα έκτεθούν, σύμφωνα με τά σύγχρονα πρότυπα. Στο μουσείο θα ζωντανεύει ή ζωή στην αρχαιότητα:

έκτεθειμένα σε σύνολα θα δούμε άντικείμενα του δημόσιου και ιδιωτικού βίου της πόλης καθώς και εργαλεία και άλλα όπλα που βρέθηκαν επίτοπου. Επίσης σε ένότητες θα έκτεθούν και σύνολα εύρημάτων που σχετίζονται με ή λατρεία.

Προστατεύεται έκκλησία της Χίου

Πρόσφατα χαρακτηρίστηκε «άρχαιο μνημείο» ο ναός του Άγ. Θαλαίου στην Χίο (κοινότητα Άγιου Γάλακτος) που έχει τό παλιότερο ξυλόγλυπτο τέμπλο της Χίου (γύρω στό 1711) και θαυμάσιες βυζαντινές τοιχογραφίες.

Έθελοντές για άνασκαφές στό Ίσραήλ

Από ή Διπλωματική Αντιπροσωπεία του Ίσραήλ λάβαμε την ακόλουθη άνακοίνωση:

Η Διεύθυνση Αρχαιοτήτων του Ύπουργείου Παιδείας του Ίσραήλ άνακοινώνει ότι δέχεται νέους που έπιθυμούν να έργασθούν έθελοντικά σε αρχαιολογικές άνασκαφές στό Ίσραήλ.

Άνάλογα με την περίπτωση καλύπτονται μερικώς τό έξοδα διατροφής και διανυκτερεύσεων.

Οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να λάθουν περισσότερες πληροφορίες από τό Μορφωτικό Τμήμα της Διπλωματικής Αντιπροσωπείας του Ίσραήλ, οδός Μαραθονοδρόμου 1, Π. Ψυχικό, τηλ. 6719530.

Ευχαριστούμε ή Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή και ιδιαίτερα τόν κ. G. Touchais, υπεύθυνο για την Chronique des fouilles στό BCH, για τίς πληροφορίες που μάς έδωσε.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Δ' Πανελλήνιο Ίστορικό Συνέδριο

Στις 28 και 29 Μαΐου πραγματοποιήθηκε, στη Θεσσαλονίκη, τό Δ' Πα-

νελληνίου Ιστορικό Συνέδριο. Θεματική δέσμευση δεν υπήρχε κι έτσι οι 23 ανακοινώσεις που παρουσιάστηκαν καλύψαν ολόκληρο το χώρο της Έλληνικής ιστορίας από την αρχαία ως τη σύγχρονη.

Στην αρχαιότητα αναφέρονταν δύο μόνον ανακοινώσεις: «Από την έρευνα της άρχαιας Μακεδονίας» (Δ. Σαμψάρης) και «Ανεκδότες ροδιακές επιγραφές: Αντιθένης Ροδίας ιστοριογράφος» (Β. Κοντορινή). Περισσότεροι ήταν οι ομιλητές που πήραν τα θέματα τους από τη βυζαντινή ιστορία: «Εμπορικές σχέσεις της βυζαντινής αυτοκρατορίας και των λαών του Κάτω Δούναβη (4ος-6ος αι.) Αρχαιολογικές μαρτυρίες» (Σ. Πατούρα) — «Ηράκλειος - Κωνσταντίνος - Κώνστας» (Δ. Μισοίου) — «Το πρόβλημα της καταγωγής των Κομνηνών» (Β. Κατσώρης) — «Πρόβλημα γύρω από το όνομα των Βυζαντινών» (Θ. Κορρές) — «Το συναινετικό διαζύγιο στο Βυζάντιο» (Σ. Τριωνάνος) — «Ιδεολογικοί σταθμοί αυτοκρατορικής αρχιτεκτονικής (4ος-9ος αι.)» (Τ. Λουγγής).

Ο κύριος όμως άγκυς των ανακοινώσεων, όπως άλλωστε είχε συμβεί και στα προηγούμενα συνέδρια της Έλληνικής Ιστορικής Έταιρείας, περιστράφηκε γύρω από τα προβλήματα της νεότερης και της νεώτερης ιστορίας. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν: «Οι κάτοικοι των χωριών και πόλεων της Δ. Μακεδονίας γύρω στο 1530» (Β. Δημητριάδης) — «Η νεοελληνική γραμματική του Μητροφάνη Κριτοπούλου» (Ι. Αναστασιού) — «Ο πατριάρχης Παΐσιος Λαμπάρδης (1645-1660) και η εποχή του υπό το φως τεσσάρων επιγραφών» (Ι. Μειζάρης) — «Πηγές της ελληνικής ιστορίας στο κρατικό αρχείο του Τορίνου» (Ν. Μοσχονάς) — «Τα καταστατικά της εθνότητας των Έλλήνων φοιτητών του Πανεπιστημίου Πάδοβας (Oltmanni) του 17ου αιώνα» (Β. Σταμάτη) — «Πολιτικοί μετασχηματισμοί και κοινωνικές δυνάμεις στην περίοδο της Έλληνικής Επανάστασης 1821-1830» (Π. Πετρίδης) — «Ένα άγνωστο έγγραφο του 1814 για τη Χαλκιδική» (Μ. Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου) — «Η ιστορία των Σλαβονοσέρβων και ό συγγραφέας της Τριαντάφυλλος

Δούκας» (Ι. Παπαδριανός) «Αρχαιολογικές και άλλες πηγές για την ιστορία των Έλλήνων στην Αλεξάνδρεια τα τελευταία 150 χρόνια» (Ε. Σουλογιάννης) — «Οι αναμνησεις του Γιώτη (Παναγιώτη) Ναούμ για τους Βλάχους της Ηπειρου και της Μακεδονίας στη διάρκεια του 19ου αι. και για την επανάσταση του 1878 στη Μακεδονία» (Γ. Χιονίδης) — «Σκέψεις πάνω στα ελληνικά πολιτικά κόμματα στην περίοδο πριν και μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο» (Δ. Μιχαλόπουλος) — «Ιστορικές ειδήσεις για την πολιτική κατάσταση στη Σερβία και τις ελληνοσερβικές σχέσεις από 1868-1872» (Γ. Ίωαννίδου) — «Ο Γκομπνίνο και η ανιοότητα των φυλών» (Ι. Σκούρτης) — «Το μακεδονικό ζήτημα στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου. Διαπιστώσεις και συμπεράσματα από τη μελέτη αρχαιολογικών πηγών» (Κ. Βακαλόπουλος) — «Σύγχρονη πολιτική ζωή και ιστοριογραφία» (Γ. Αναστασιάδης). Όσοι από τις πύξ πάνθ ανακοινώσεις εμπνίπουν στην περίοδο του Μεσοαιωνικού Έλληνισμού θα δημοσιονούν στους επόμενους, 3ο και 4ο, τόμους του επιστημονικού όργάνου της Έταιρείας «Βυζαντινάκ». Στη διάρκεια του συνεδρίου ανηλήθε και η Γενική Συνέλευση της Έλληνικής Ιστορικής Έταιρείας για τον όπολογισμό εργασιών ενών 1982/1983 και για την ανάδειξη νέου Διοικητικού Συμβουλίου. Το Συμβούλιο που προέκυψε από τις αρχαιρείσεις έχει την ακόλουθη σύνθεση: Ι. Αναστασιού, πρόεδρος, Βασιλική Παπούλια, αντιπρόεδρος, Ι. Καραγιαννόπουλος, γεν. γραμματέας, Χρ. Πατρινέλης, ταμίας, Έρα Βρανούση, Μαρία Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, Σπ. Τριωνάνος, Ζ. Τοιρανλής και Ι. Χασιώτης, μέλη.

Σπύρος Τριωνάνος

Β' Συμπόσιο Βυζαντινού Δικαίου

Από τη 4 ώς τις 8 Ιουλίου 1983 πραγματοποιήθηκε στο Bad Homburg το Β' Συμπόσιο Βυζαντινού Δικαίου. Κύριος σκοπός του Συμποσίου ήταν η άμοιβαία ενημέρωση όσων συμμε-

τείχαν γύρω από το σχεδιασμό νέων και την εξέλιξη των παλαιότερων ερευνητικών προγραμμάτων. Πρώτος έκανε ο D. Simon τον όπολογισμό του προγράμματος της Φραγκοφούρης και παρουσίασε τις προοπτικές του. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι μετά την προμήθεια από το Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte ηλεκτρονικού όπολογιστή που έχει τη δυνατότητα να «διαβάσει» (και μάλιστα σε ποικιλία γραφών) και να όπομνημονεύει ελληνικά κείμενα δημομνησκονείται άπείροστες δυνατότητες για τη λεξικογραφική έπεεργασία μεγάλων νομικών κειμένων (π.χ. των Βασιλικών), που με τις παραδοσιακές μεθόδους θα απαιτούσε πολύ ανθρώπινο δυναμικό. Στο ίδιο ενθαρμητικό πλαίσιο οι J.H.A. Lokin και Σπ. Τριωνάνος ανέλυσαν τα ερευνητικά προγράμματα για τη μελέτη του βυζαντινού δικαίου που διεμνθονούν στο Groningen και στην Άθινα, αντίστοιχα. Στη συνέχεια ό Μ. Bibikov και η Carolina Cupra παρουσίασαν τις βασικές αρχές που εφαρμόζονται κατά την εκπόνηση του Corpus των παλαιότατων πηγών της ιστορίας των λαών της Ε.Σ.Σ.Δ. και του προγράμματος της Βιέννης για τη μελέτη του καθημερινού βίου στο Βυζάντιο. Και οι δύο όμιλητές αναφέρθηκαν ιδιαίτερα στις νομικές πηγές.

Η πιο πάνω ενημέρωση δεν ήταν όμως και ό μοναδικός σκοπός του Συμποσίου, που περιλάμβανε επίσης και παρουσίαση ερευνητικών εργασιών σε ειδικά θέματα, ιδίως μάλιστα όσων η περαιτέρω έπεεργασία έμφανίζει θεωρητικά ή τεχνικά προβλήματα, όστε η ανταλλαγή γνώμων να συμβάλει στην αντιμετώπιση τους.

Σ' αυτό το θεματικό κύκλο ασχολήθηκαν με κείμενα που ετομαζονται για νέα κριτική έκδοση ό Α. Schinick και ό Fr. Stlitz. Ο πρώτος μίλησε για τους πρόλογους του Νομοκόνονα σε 14 Τίτλους και για τα χρονολογικά προβλήματα των διαδοχικών του έκδόσεων, και ό δεύτερος για τη χερνόγραφη παράδοση του κειμένου των Ρομίων. Το μεγάλο θέμα των βυζαντινών παπύρων κλήμψε μόνον η άνασκονιση της Joelle Beaucamp-

Robin - Η επιτροπεία επί των γυναικών στους ελληνικούς παπύρους του 4ου-7ου αιώνα-.

Τη νομική παιδεία της πρώιμης βυζαντινής περιόδου είχαν ως αντικείμενο οι άνακοινώσεις των Ν. Van der Wal και Β. Stolte. «Πράττειν», «πραττόμενος» και «πράξις» ως τεχνικοί όροι στη νομική διδασκαλία της περιόδου αυτής ήταν το θέμα της ομιλίας του πρώτου, ενώ ο δεύτερος παρουσίασε τη σχέση ανάμεσα στο πρόγραμμα της νομικής διδασκαλίας επί του Ιουστινιανού και στα εξωτερικά γνωρίσματα του Codex Florentinus των Πανδέκτων, σχέση που κατά τον όμιλητή είναι καθοριστική για την πρόβλεψη και την ηλικία του χειρογράφου (Κωνσταντινούπολη, 533-565).

Τη σημασία των φιλολογικών πηγών για την ιστορία του βυζαντινού δικαίου πρόβαλαν οι άνακοινώσεις του G. Prinzing για τη μορφή του Ιουστινιανού στην ύστερη βυζαντινή παράδοση, και του Ρ. Magdalino για τον νομικό νόμο παράγοντα του λόγιου πολιτισμού κατά το 12ο αιώνα. Στον ίδιο χώρο μπορεί να ένταχθεί και η άνακοίνωση του Ρ. Sreck. «Η εικονομαχία και οι αρχές της βυζαντινής αναγεννήσεως».

Με τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες της ύστερης βυζαντινής περιόδου ασχολήθηκε ο Ν. Οικονομίδης, αναπτύσσοντας τις περιουσιακές σχέσεις των παρικών και των προνομιωτών, όπως εμφανίζονται στα έγγραφα της μονής Δοχειαρίου που εκδίδει στη σειρά «Archives de l' Athos». Στην οργάνωση της Εκκλησίας και ειδικότερα στην πρωτοβάθμια υποδιαίρεση ήταν αφιερωμένη η ομιλία του π. J. Darrouzès, που παρουσίασε τις παραλλαγές, στον αριθμό και στη σειρά, των επισκοπών κατά τις Notitiae episcoporum.

Ο μεγαλύτερος όμως, συγκριτικά, αριθμός άνακοινώσεων είχε ως βάση στοιχεία που αντίληφθηκαν από την εκκλησιαστική νομολογία του 13ου κυρίως αιώνα - χαρακτηριστική έκδηλωση του ενδιαφέροντος που συγκεντρώνει τα τελευταία χρόνια η έρευνα της δικαιοδοτικής δραστηριότητας των οργάνων της βυζαντινής Εκκλησίας που, όπως είναι γνω-

στό, δικάζαν και διαφορές του ιδιωτικού δικαίου. Η Άγγελική Λαίου μίλησε για όρισμένα θέματα του οικογενειακού δικαίου (κυρίως για την παλλακεία και τους λόγους διαζυγίου), όπως εμφανίζονται μέσα στις δικαστικές αποφάσεις της περιόδου εκείνης. Η Marie-Theres Fögen ασχολήθηκε με τα προβλήματα της θεοκρισίας, παίρνοντας άφορμή από μία απόφαση του Ίωάννη 'Απόκαυκου. Η Ruth Macrides παρουσίασε ένα ένδεικτικό, αλλά συγχρόνως και προβληματικό - τόσο από άποψη περιεχομένου όσο και μορφής - έμμετρο πρωτοδικικό «σημείωμα». Τέλος ο Δ. Simon διατύπωσε όρισμένες παρατηρήσεις γύρω από την έσωτερική διάρθρωση και την επιχειρηματολογία των αποφάσεων του Δημητρίου Χωματιανού. Προχωρώντας ο όμιλητής στην ανάλυση μίας αποφάσεως για να στριφτεί τις απόψεις του, έπεσήμανε στο σκεπτικό της μία θεωρητική κατασκευή που οδηγεί στη θεμελίωση της δεσμευτικότητας των νόμων για τον αυτόκράτορα, όταν αυτός ενεργεί όχι ως νομοθέτης, αλλά ως φορέας δικαστικής εξουσίας. Ίδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτού του Συμποσίου ήταν ο άπεριοριστος χρόνος της συζητήσεως μετά από κάθε άνακοίνωση, πράγμα που έκανε δυνατή την καρποφόρα ανταλλαγή των απόψεων και με τον τρόπο αυτό την ουσιαστική προαγωγή της έρευνας.

Σπύρος Τριώνιος

Η 12η Γενική Συνέλευση

Από 10-12 Μαΐου 1983 συνήλθε στη Ρώμη η 12η Γενική Συνέλευση του ICCROM (International Centre for Conservation).

Το Διεθνές Κέντρο Μελετών για Τη Συντήρηση και Άποκατάσταση της

Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ICCROM) ιδρύθηκε από την UNESCO το 1959 σαν αυτόνομος και ανεξάρτητος διακρατικός οργανισμός έρευνας και μελετών. Την 1η Δεκεμβρίου 1980 αριθμούςε 66 τακτικά κράτη-μέλη και 25 άντεπιστέλλοντα που αποτελούνται από εταιρείες, συλλόγους και φορείς που έχουν σαν αντικείμενο την προστασία και την άποκατάσταση της πολιτιστικής κληρονομιάς της διεθνούς κοινότητας.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονισθεί ότι η Ελλάδα δέν είναι ακόμη τακτικό κράτος-μέλος και μαζί με την Άνατολική Γερμανία, είναι τα μόνα δύο ευρωπαϊκά κράτη άπόντα από τους όργανισμούς αυτών. Από έλληνικής πλευράς το μόνο όργανο που εκπροσωπείται στο ICCROM είναι η Κομητεία Έθνικού Τοπίου και Πόλεων, που είναι άντεπιστέλλον μέλος ήδη από το 1982 και συμμετέχει ενεργά στις διαδικασίες του διεθνούς αυτού όργάνου. Το ICCROM διαρθρωτικά αποτελείται από μία Γενική Συνέλευση (που αποτελεί και το κυρίαρχο διοικητικό όργανο) και η οποία συγκαλείται κάθε δύο χρόνια, στην έδρα του όργανισμού, στη Ρώμη.

Άνωτατο διοικητικό σώμα — που προκύπτει από την Γ.Σ. — είναι το Συμβούλιο του ICCROM πλαισιωμένο από τη Γραμματεία. Το Συμβούλιο αποτελείται από έννέα μέλη που εκλέγονται μεταξύ των εκπροσώπων των 66 κρατών-μελών και έχει διετή θεάτα.

Το προϋπολογισμός του ICCROM είναι ετήσιως περίπου 6.000.000 δολ. και προέρχεται κυρίως από τις συνδρομές των τακτικών κρατών-μελών και από εκείνες των άντεπιστελλόντων μελών. Οι έπισημες που Κέντρου γλωσσος είναι τα γαλλικά και τα άγγλικά.

Οι κύριες δραστηριότητες του ICCROM, που σαν έπισημολογικός όργανισμός διαθέτει μόνιμες υπηρεσίες ειδικών, είναι να θρискεται σε άμεση πάντα έπαφή με τα επαγγελματικά προβλήματα, τα τεχνικά και τα αισθητικά που εξελίσσονται ραγδαία στο χώρο της άποκατάστασης και συντήρησης των μνημείων και των άρχαιολογικών θησαυρών του διεθνούς χώρου.

Οι δραστηριότητες του ICCROM σκοπό έχουν να συνδράμουν κυρίως τα κράτη-μέλη, την UNESCO και τα αντίστοιχα μέλη σε κάθε πρόβλημα σχετικά με το αντικείμενο των έρευνών. Έκτός αυτών το ICCROM διαθέτει μία πλουσιότερη εξειδικευμένη βιβλιοθήκη και ένα εκπληκτικής οργάνωσης κέντρο τεκμηρίωσης. Οι δημοσιεύσεις του Κέντρου είναι πολλές και σημαντικές και καλύπτουν όλη την πολύπλευρη επιστημονική δραστηριότητά του.

Κυρίως όμως στο ICCROM οργανώνονται κάθε χρόνο εξειδικευμένα μεταπτυχιακά τμήματα εκπαίδευσης ειδικών στον τομέα της συντήρησης και άποκατάστασης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Έτσι λειτουργούν τα παρακάτω τμήματα:

— Αρχιτεκτονικής Ύποκατάστασης 6 μήνες διάρκεια

— Συντήρησης τοιχογραφιών 4 μήνες διάρκεια

— Αρχών προστασίας και συντήρησης 4 μήνες διάρκεια

— Προληπτικής συντήρησης στα μουσεία 18 ημέρες διάρκεια.

Πάνω από 80% το διδακτικό προσωπικό έρχεται να διδάξει σάν «προσκεκλημένοι ομιλητές» από το εξωτερικό. Συγχρόνως το ICCROM στέλνει επιτροπές έμπειρογνωμόνων «τεχνικής βοήθειας» σε κάθε κράτος - μέλος που θα ζητούσε μία παράμοια συνδρομή. Οργανώνει συμπόσια και συνέδρια και προωθεί έρευνήσια προγράμματα. Όλα αυτά βθεαία αποκλειστικά προς όφελος των κρατών-μελών του.

Τα τελευταία χρόνια το ICCROM με τη βοήθεια της Ιταλικής Κυβέρνησης άποκατάστασε το συγκρότημα του παλιού Ospizio του S. Michele στό ιστορικό κέντρο της Ρώμης, και εκεί δημιούργησε την έδρα του. Ακριβώς εκεί στη μεγάλη αίθουσα συνεδριάσεων στην νέα άποκαταστημένη πτέρυγα του S. Michele πραγματοποιήθηκε και η 12η Γενική Συνέλευση των Κρατών-Μελών του ICCROM. Στη Συνέλευση αυτή εκπροσωπήθηκαν 49 κράτη-μέλη με αντιπροσώπους της. Πρόκειται για τα έξης κράτη: Άλγερια, Αυστραλία, Αυστρία, Βέλγιο, Βουλγαρία, Βραζιλία, Καναδάς, Κολομβία, Κούβα, Κύπρος, Δανία, Γαλλία, Φινλανδία,

Γαλλία, Δυτική Γερμανία, Γουατεμάλα, Γουινέα, Ινδία, Ιράν, Ιράκ, Ισραήλ, Ιταλία, Ιαπωνία, Ιορδανία, Δημοκρατία της Καμπουσία, Κορέα, Λουξεμβούργο, Μαδαγασκάρη, Μάρκο, Μεξικό, Ολλανδία, Νικαράγουα, Νορβηγία, Πακιστάν, Περού, Πορτογαλία, Δομινικανή Δημοκρατία, Ρουμανία, Σομαλία, Σρί Λάνκα, Έλβετία, Σουηδία, Συρία, Ταϊλάνδη, Τυνησία, Τουρκία, Η.Π.Α., Μεγάλη Βρετανία, Γιουγκοσλαβία, και Χιλή. Έκτός από τα τακτικά κράτη μέλη εκπροσωπήθηκαν και 5 άντεπιστέλλοντα: η Ύπηρεσία Άναστηλώσεων της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας, τό Smithsonian Institut των Η.Π.Α., η Colonial Williamsburg Foundation των Η.Π.Α., τό Μουσείο Bastan του Ιράν και η Κομητεία Έθνικού Τύπου και Πόλεων από τον γράφοντα, Άναπληρωτή Γενικό Γραμματέα της.

Έκτός από τον μελλοντικό προγραμματισμό και την τελειοποίηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων η Γενική Συνέλευση ασχολήθηκε με τις άρχαιρες για την άνάδειξη του νέου εννεαμελούς Συμβουλίου που θα διοικήσει τό Κέντρο για τα δύο επόμενα χρόνια. Στις εκλογές αυτές έξελέγη με συντριπτική πλειοψηφία ό Κύπριος εκπρόσωπος κ. Δίμος Χρήστου, Προϊστάμενος του Κλάδου Ν. Πολιτισμού της Άρχαιολογικής Ύπηρεσίας της Κυπριακής Δημοκρατίας. Έδώ πρέπει να τονιστεί ότι η Κύπρος είναι τακτικό κράτος-μέλος του ICCROM από τό 1963 και είναι η μόνη ελληνική παρουσία στόν Διεθνή αυτό Όργανισμό, μια και όπως ήδη αναφέραμε η Έλλάς άκόμη δέν έχει ένταχθεί. Είναι πραγματικά άξιο άπορίας τό γεγονός της ελληνικής άπουσίας ή στιγμής ακριβώς που ό τόπος διεκδικεί από τη διεθνή κοινότητα μια άναγνώριση του μεγάλου πολιτιστικού ρόλου. Νομίζουμε τελικά ότι άκόμη και στό θέμα που η Ύπηρεσία Πολιτισμού και Έπιστημονο Κα Μελίνα Μερκούρη προωθεί για την έπιστροφή των Έλγινείων στην Έλλάδα τό καταλληλότερο θέμα ή αύτήν τη διεκδίκηση είναι έκείνο του ICCROM, τό όποιο μία περίεργη νοοτροπία «άδιαφορίας» έχει άποστηρησει από τον τόπο. Είναι άσπείο να λείπει η Έλλάδα από τον Όργανι-

σμό αυτό όταν μέσα στό 66 κράτη-μέλη περιλαμβάνονται χώρες, όπως η Γάνα, η Όνδούρα, η Μάλτα, τό Βιέτ Νάμ και τό Σρί Λάνκα, για να αναφέρουμε μόνο μερικές μικρές και «μακρινές» χώρες. Φαίνεται ότι για τους Νεοέλληνες ύπευθύνους ό τόπος δέν διαθέτει άξιόλογη πολιτιστική κληρονομιά ούτως άσπε να άποστεί και η Έλλάδα έπίσημο κράτος-μέλος του ICCROM.

Ή άγνοια είναι, στην περίπτωση αύτή, έγκληματική μια και άποστερεί από τον τόπο κυριαρχικά δικαιώματα στην προστασία και άποκατάσταση της πολιτιστικής του κληρονομιάς μέσα στό διεθνή κοινότητα. Και για να μην ύπάρχουν προβλήματα στό πάς, τί, και που μπορεί να πραγματοποιηθεί αύτή η πολυβύβλητη ένταξη πληροφορούμε ύπεύθυνα ότι τό μόνο που χρειάζεται για να γίνει η Έλλάδα τακτικό κράτος-μέλος του ICCROM είναι μια αίτηση από τον Ύπουργό των Έξωτερικών ή την Ύπουργό Πολιτισμού και Έπιστημών και μία έτήσια συνδρομή στό ICCROM ίση με τό 1% του ποσού που η Έλλάδα έμβάζει σάν έτήσια συνδρομή στην Unesco. Όλα αυτά διαθέζονται στην έδρα του Συμβουλίου του ICCROM στην Ρώμη (Via di S. Michele 13, 00153 Rome, Italy). Μία διαδικασία τόσο άπλη άλλά και όλο τόσο σημαντική σάν πολιτική άπόφαση για την ελληνική πολιτεία.

Ή Γενική Συνέλευση στό τέλος των έργασίων διέτυπωσε συγκεκριμένα προγράμματα, μεταξύ των οποίων σημαντικότατο τό πόρισμα για την άργάνωση των χωροταξικών και των πολεοδομικών σχεδίων των πόλεων και οικισμών σε τρόπο που να μη βγουν οι αρχαϊότερες και τα μνημεία. Άκόμη σχετικά με τη συντήρηση των αρχαιολογικών ερειμμάτων κατά τις άνασκαφικές έρευνες, έγινε ειδική μνεία. Κυρίως γίνεται σύσταση στό κράτη μέλη να μην ξεκινούν νέες άνασκαφικές έρευνες έκτός από ειδικές περιπτώσεις - εάν προηγουμένως δέν έχουν έξασκαφισθεί οι βασικές συνθήκες συντήρησης και άποκατάστασης των ερειμμάτων που θα προέλθουν από αυτές. Έπίσης διευτυώθηκε ψήφισμα σχετικά με την άνάγκη της συνεχίζομενης εκπαίδευσης και εξειδίκευσης

τών ειδικών στον τομέα της συντήρησης και προστασίας των πολιτιστικών αγαθών.

Σχετικά με τα τμήματα εξειδίκευσης και κυρίως με το Τμήμα 'Αρχιτεκτονικών 'Αποκαταστάσεων (Architectural Conservation) πρέπει να επισημάνουμε ότι απ' αυτό έχουν αποφοιτήσει ήδη 25 Έλληνες αρχιτέκτονες και αρχαιολόγοι παρόλον ότι η Ελλάδα δεν είναι κράτος-μέλος. Στη 12η Γενική Συνέλευση των κρατών-μελών του ICCROM — και κατά παρέκκλιση των τρωσμένων διαδικασιών — ο λόγος δόθηκε στον γράφοντα πού μετέσχε των εργασιών ως εκπρόσωπος της Κοσμητείας 'Εθνικού Τοπίου και Πόλεων. Στη λιγότερη εισήγηση διατυπώθηκε η εχρή της Κ.Ε.Τ. & Π. να γίνει σύστημα η 'Ελλάδα κράτος-μέλος του ICCROM. Σ' αυτή την εχρή η Πρόεδρος της Γ.Σ. Κα Bellestre από τη Δυτική Γερμανία αλλά και ο νύν διευθυντής του ICCROM Καθηγητής Cavat Eder διέτυπωσαν την έλπιδα και τη χαρά τους, άν μία τέτοια εχρή γινόταν πραγματικότητα. Μέ εφασση ο κ. Eder δήλωσε ότι το ICCROM θά γίνει «πλουσιότερο» μέ την 'Ελληνική παρουσία.

«Άς λάβουμε ύπ' όψη λοιπόν όλα τα παραπάνω και άς «πλουτίσουμε» μέ την παρουσία μας το ICCROM για να μην αντίπροσπευείται η 'Ελλάδα μόνο από ένα αντίπετολλον μέλος και ο έλληνομισός μόνο από τη μαρτυρική Μεγαλόνοση. 'Η ένταξη της 'Ελλάδος θά δυναμώσει τη φωνή των έθνικών πολιτιστικών διεκδικήσεων στον διεθνή αυτό όργανισμό.

Νικ. Θ. Χολέβας
'Αναπλ. Γ.Γ. της Κοσμητείας
'Εθνικού Τοπίου και Πόλεων

Β' Τοπικό Συνέδριο 'Αρχαίων Σπουδών

'Από 25 μέ 27 'Ιουνίου 1983 έγινε στα Καλάβρυτα τό Β' Τοπικό Συνέδριο 'Αρχαίων Σπουδών υπό την αιγίδα του 'Υπουργείου Πολιτισμού. Διοργανώτρια ήταν η 'Εταιρεία Πελοποννησιακών Σπουδών και τό Συνέδριο εντάσσεται στο δεύτερο κύκλο τοπικών συνεδρίων της ένωσης πού Γ. Διεθνούς Πελοποννησιακού, τό 1985. Συνοργανωτές ήταν ο Δι-

μος Καλαβρύτων και η Παγκαλαβρυτική 'Ενωσις. Οι άνακοινώσεις κατανεμήθηκαν σε 4 συνεδριάσεις. 'Από τίς 61 έγγεγραμμένες στο πρόγραμμα βήγαν οι 46, ένν ύπηρεσαν και 3 έκτακτες συμμετοχές (σύνολο άνακοινώσεων 49). 'Από αυτές 14 άνηκουν στο χώρο τόν αρχαιολογικό, 6 ήταν σχετικές μέ τό Βυζάντιο, 27 μέ τό Νεότερο 'Ελληνισμό και 2 μέ ποικίλο περιεχόμενο (γεωλογία, ιατρική).

'Ο δ.φ. Κωνστ. Συριόπουλος, «'Η όρεινη περιοχή της Β. Αρκαδίας εις την άρχαιολογικήν έλληνικήν παράδοσιν», έτόνισε τη σημασία της θόρειας Πελοποννήσου ως κοιτίδας και δημιουργού τών άρχων της έλληνικής μυθολογίας. 'Ο έπιμελητής άρχαιολογικών 'Αδων. Σάμψων άναφέρθηκε στην «Προϊστορική κατοίκηση στην περιοχή τών Καλαβρύτων», μέ βάση ύπαιβριες έρευνές του, παρουσιάζοντας τρεις έννοιες της νεολιθικής και πρώιμης χαλκοκρατίας. 'Ο άρχαιολόγος Mahmud El Saadani άναφέρθηκε στην «Προβληματική συσχέτιση 'Αχαιών και Ακωμασκή». 'Η διευθύντρια τού Αύστρ. 'Αρχαιολ. 'Ινστ. 'Αθηνών Βερόνικα Μητροπούλου - Λεόν παρουσίασε τίς «Έρευνες τού Αύστριακού 'Αρχαιολογικού 'Ινστιτούτου στούς Λουσούς. Παρελθόν και μέλλον δίνοντας θόρος στα νέα πολύ σημαντικά εύρηματα τών πρόσφατων άνασκαφών της. 'Ο Δημ. Κουτρούμπας, έπικουρος καθηγ. Παν. Αθηνών, μίλησε για τό «'Αχαικά έκηθόλα όπλα στην άρχαιότητα». Οι άρχαιολόγοι 'Αλκήμη Σταυρίδου και 'Ελπίδα Μητροπούλου άσχολήθηκαν μέ την πλαστική τών ρωμαϊκών χρόνων, αντίστοιχα «Παρατηρήσεις σε δύο προτομές τού 'Αντίνοου από την Πάτρα» και «'Αττής και Κυβέλη». 'Ο τ. έφορος άρχαιολογικών Ευθ. Μαστροκώστας παρουσίασε μία «Εικονιστική κεφαλή ρωμαϊκών χρόνων έκ Καλαβρύτων και Μνημεία τινά τών Πατρών». Στην ιστορική τοπογραφία άνηκει ό «'Εντοπισμός της Νυκάκριδος» τού ιστορικού Γιάν. Πικουλα πού έντοπίζει την πόλη αυτή στο χωριό Σόλος μέ βάση εύρηματα ύπαιβριων έρευνών του. Στην καθαυτό ιστορία άνηκουν οι άνακοινώσεις τού λέκτορα Παν. 'Αθηνών 'Εμ. Μικρογιαννάκη για την «'Αχαική Συμ-

πολιτεία και Μαντίνεια» μέ βάση έπιγραφή IG V2, 299. 'Επίσης τού γεωμνησιάρχη Παν. Καραμέλα, «Σχέσεις Πατρών και Δύμης κατά την άρχαιότητα», μέ έρωτηματικά όμως ως προς τη μεθολογία και προβληματική της. 'Ο Νίκος Πιόρρος έδωσε μία έρμηνεία μέ βάση τά σημερινά έπιστημονικά δεδομένα «Περί τών φεγγογμένων ίχθύνων τού 'Αροαίνου». 'Ο συντάκτης της 'Ακαδημίας Νικ. Ζαγανιάρης άναφέρθηκε στούς «'Αρχαίους μύθους και Παραδόσεις της 'Αχαιάς». Στο χώρο τό φιλολογικό άνηκει η άνακοίνωση τού συντάκτη της 'Ακαδημίας 'Ιωάν. Ταϊφάκου, «'Η «'Οδύσσεια» τού Ιθίου 'Ανδρονίκου στην ρωμαϊκή Πάτρα». Στόν αρχαιολογικό χώρο είχαν καταθόες και ο λογογραφικός άνακοινώσις τού ακαδημαϊκού Χόρο Ρωμαιοί, «Λοική λατρεία στην άρχαία 'Αχαιά και της δ.φ. 'Αγλ. Μιμητή - Πατισσοπούλου, «Θεοί και ήμερες παιδικής ηλικίας στην 'Αχαιά». Για τό μετέπειτα χρόνια έγιναν δύο σημαντικές άνακοινώσεις. Αυτή της έπιμελήτριας άρχαιολογίας 'Αφέντρα Μουτζάλη, «Νεότερες ειδόσεις από τη βυζαντινή βασιλική της Μέντζνας», σχετικά μέ τίς άνασκαφές στο πέριε τού μνημείου (τοφές) και τίς ένδειξεις για παλαιохριστιανικό ναό, και τού άρχαιολόγου Παν. Βελισσαρίου, «Σχόλια εις παλιохριστιανικήν ψηφιδωτήν έπιγραφήν έκ Πατρών», χαρακτηριστική για την άφηση τεκμηρίωσης της. 'Ακόμη ο καθηγ. Παν. Πατρών Κωνστ. Γουδάς άναφέρθηκε στην «'Ιστορία και άρχιτεκτονική τού κάστρου τού Ρίου». Ξεφεύγοντας από τόν οικείο χώρο άναφέρεται για την πρωτοτυπία της μεθολογίας και τά συμπεράσματα της η άνακοίνωση τού ιστορικού Νίκου Μπακουάκη, «Πάτρα 1860 - Νοοτροπίες και πολιτιστικές έπιλογές».

Γιάν. 'Α. Πικουλας

2ο Πανελλήνιο Συνέδριο Σημειωτικής

Θεσσαλονίκη 15-7-83

'Η 'Ελληνική Σημειωτική 'Εταιρεία χρηματοδοτούμενη από τό 'Υπουργείο Πολιτισμού και 'Επιστημών όργανώνει στην 'Αθήνα τό 2ο Πανελλή-

νιο Συνέδριο Σημειωτικής. Το Συνέδριο προβλέπεται να διαρκέσει ένα τετραήμερο που προσωρινά προσδιορίζεται από τις 15 έως και τις 18 Δεκεμβρίου 1983. Έχοντας σαν γενικό τίτλο «Σημειωτική, Κοινωνία, Ίστορία: θεωρίες, προσεγγίσεις, αναλύσεις», το Συνέδριο προτίθεται να ασχοληθεί με ζητήματα που αφορούν τις φιλοσοφικές, επιστημολογικές, θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις της Σημειωτικής, με τα προβλήματα του συσχετισμού της Σημειωτικής με περιοχές όπως η Κοινωνιολογία και η Ψυχολογία, με τις κύριες επιτεύξεις της στο επιστημονικό πεδίο και με τις διαφορές περιοχές εφάρμοξης της Σημειωτικής όπως η αρχιτεκτονική, οι εικαστικές τέχνες, ο κινηματογράφος, το θέατρο, η λογοτεχνία κ.λπ. Η οργανωτική επιτροπή του Συνεδρίου προσκαλεί κάθε ενδιαφερόμενο που επιθυμεί να συμμετέχει με ανακοίνωση του στο Συνέδριο να στείλει το αργότερο μέχρι 20 του Οκτωβρίου 1983, μία μονοσέλιδη δακτυλογραφημένη περίληψη της ανακοίνωσής του με τα κύρια σημεία αναφοράς και τον ακριβή τίτλο. Η περίληψη θα πρέπει να συνοδεύεται από την ιδιότητα του συμμετέχοντος και την ακριβή του διεύθυνση. Τα κείμενα των περιλήψεων, όπως και κάθε άλλη λογογραφία σχετική με το Συνέδριο θα στέλνονται στη Γραμματεία της Οργανωτικής Επιτροπής του Συνεδρίου (υπεύθυνος Ίωάννα Παντελίδη, Παν. Θυρίδ 491, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, τηλέφωνο: 924456, 991563 και 991586) και θα προωθούνται στην Επιστημονική Επιτροπή που αποτελείται από τους:

Βέλτσος Γ., Κοινωνιολόγος, Καθηγητής της Παντείου 'Ανωτάτης Σχολής Πολιτικών Επιστημών. Ζάννα Π., Συγγραφέα, Πρόεδρο και διευθύνοντα σύμβουλο του Έλληνα Κέντρου Κινηματογράφου. Ίωαννίδη Α., Αρχαιολόγος, Ίστορικό Τέχνης. Καψωμένο Ε., Καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας Παν. Ίωαννίνων. Λαγούπουλο Α-Φ, Καθηγήτρια Πολεοδομίας Α.Π.Θ. Μαρτινίδη Π., Δοκτορά Τμήματος Αρχιτεκτονικής Α.Π.Θ. Παλιτή Τζ., Καθηγήτρια Άγγλικής Λογοτεχνίας Α.Π.Θ. Στάτο Μ., Καθηγήτρια Γλωσσολογίας

Α.Π.Θ. Σκουτέρη - Διδασκάλου Ν., Άνθρωπολόγος, Βοηθό Φιλοσοφ. Σχολής Α.Π.Θ.

Τα τελικά κείμενα των εισηγήσεων θα πρέπει να σταλούν στην Γραμματεία της Επιτροπής δεκα μέρες πριν τη διεξαγωγή του Συνεδρίου, προκειμένου να κινηθεί η διαδικασία δημοσίευσής τους.

Πληροφορίες που αφορούν το πρόγραμμα των εργασιών του Συνεδρίου καθώς και τον χώρο διεξαγωγής του, θα σταλούν σε επόμενη επιστολή.

Για την Οργανωτική Επιτροπή
Κ-Β Σπυριδιωνίδης

Α' Διεθνές Συνέδριο Έλληνοαραβικών Σπουδών

Στις 24 Ιουνίου έληξαν οι εργασίες του Α' Διεθνούς Συνεδρίου Έλληνοαραβικών Σπουδών που έγινε στο Έθνικό Ίδρυμα Έρευνών υπό την αιγίδα του ΥΠΠΕ.

Πολυάριθμοι ξένοι επιστήμονες και 22 Έλληνες έλαβαν μέρος στο συνέδριο αυτό. Τα θέματα που συζητήθηκαν κάλυψαν τρεις τομείς που αναφέρονταν στις σχέσεις του ελληνικού και αραβιολογικού πολιτισμού, κυρίως κατά τους Μέσους Χρόνους.

Α. Φιλοσοφία και Θρησκεία

Β. Ίστορία και Φιλολογία

Γ. Αρχαιολογία και Τέχνη

Οι ανακοινώσεις που έγιναν στο Συνέδριο αυτό, οι περισσότερες πρωτότυπες θα δημοσιευτούν στο περιοδικό Graeco-Arabica του οποίου βασικοί εκδότες είναι ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Ίωαννίνων Μανώλης Παπαθωμώπουλος και ο ύφηγητής της Ίστορίας των Λαών της Μέσης Ανατολής στο Πανεπιστήμιο Άθηνων Βασίλης Χρηστίδης, που είναι αραβολόγος διεθνούς κύρους.

Τό περιοδικό Graeco-Arabica, του οποίου το πρώτο τεύχος εκδόθηκε το Δεκέμβριο του 1982, κάλυψε ένα κενό στη διεθνή βιβλιογραφία και έγινε δεκτό με μεγάλο ενθουσιασμό και εμμένη σχολία από όλους τους ειδικούς επιστήμονες.

Την τελευταία ημέρα του συνεδρίου συζητήθηκε η ανάγκη της ίδρυσης

ένος Κέντρου Έλληνοαραβικών Σπουδών στην Άθινα που αποτελεί τον ιδεωδή ιστορικό χώρο για το σκοπό αυτό.

Υπάρχουν βάσιμες ελπίδες ότι σύντομα θα ιδρυθεί το κέντρο αυτό στην Άθινα το οποίο θα αποκτήσει μια εξειδικευμένη βιβλιοθήκη και θα συντονίζει τις ερευνητικές προσπάθειες στον τομέα των Έλληνοαραβικών πολιτιστικών σχέσεων.

BIBLIA

Προϊστορική και Προϊστορική αρχαιολογία

Άντωνής Α. Ζώης

Γιάννενα 1982

Στόν τόμο αυτό, ο καθηγητής Α. Ζώης και ομάδα μαθητών του, συμπληρώνουν με νέα κεφάλαια τα «Μαθήματα Αρχαιολογίας» (Άθινα 1980). Στόχος του έργου αυτού είναι η δημιουργία ενός τεχνικού και μεθοδικού υπόβαθρου για μία καλύτερη γνώριμα των αντικειμενικών δεδομένων που θα οδηγήσουν τό φοιτητή - και κάθε αναγνώστη - σε ουσιαστικό προβληματισμό μπροστά στό πιο καιρίο και πιο αιγιναιτικό κεφάλαιο της πνευματικής πορείας τό ανθρώπου: τήν εμφάνιση τής τέχνης. Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύονται θεμελιώδεις έννοιες: ιστορία, πηγές τής ιστορίας, αρχαιολογία, ιστορία και πολιτισμός. Τα επόμενα κεφάλαια είναι αφιερωμένα διαδοχικά στό στάδια ανάπτυξης τό πολιτι-

σμού, την καταγωγή του ανθρώπου, την παλαιολιθική τέχνη (κατηγορίες - ρυθμοί - τεχνολογία).

Στό όγδοο κεφάλαιο ο συγγραφέας κάνει μία πρόταση για τη γένεση, τη «στιγμή» δημιουργίας της όπτικής ακίνητης τέχνης, δηλαδή της παλαιολιθικής, βραχογραφίας, εικονιστικής και σημειογραφικής, καθώς και για τη λειτουργικότητα της τέχνης. Στο ερώτημα πότε και κάτω από ποιές συνθήκες γεννιέται, πιάνει ρίζες ή τέχνη σαν μόρφωμα - εκδήλωση πολιτισμού δηλ. ιστορίας, ο συγγραφέας απαντά: «Οι ρίζες της τέχνης βρίσκονται στις πρώτες αρχές, στις βασικές διαδικασίες της «ανθρωποποίησης», δηλαδή της δημιουργίας του ανθρώπου με τη βιολογική εξέλιξη ενός είδους από το πλήθος των πρωτεύοντων θηλαστικών». Το βιβλίο συνοδεύεται από χρονολογικούς πίνακες και πίνακες ερμηνύσεων.

Κυκλοφόρησε τό BCH

(Bulletin de Correspondance Hellénique) τ. 105, 1982, το οποίο έκτος από τις μελέτες περιλαμβάνει και 107 σελ. με τις κυριότερες άνασκαφές που έγιναν στην Ελλάδα το 1981.

Ένα άρχαιο πλοίο ξαναζιεύει

Έκδ. Έλληνικού Ίνστιτούτου Προστασίας Ναυτικής Παράδοσης, Αθήνα 1982.

Κυκλοφόρησε η συνέντευξη τύπου που έγινε στο ξενοδοχείο Μεγάλη Βρετανία την 1η Νοεμβρίου 1982 με τα κείμενα των ανακοινώσεων που έγιναν από τον πρόεδρο του Ε.Ι.Π.Ν.Π. κ. Χάρη Τζάλα και τον καθηγητή Michael Katzen, αντιπρόεδρο του Ι.Ν.Α.

Τό Έλληνικό Ίνστιτούτο Προστασίας Ναυτικής Παράδοσης άνακοίνωσε την έναρξη των εργασιών για τη ναυπήγηση ενός ομοιώματος — σε φυσικές διαστάσεις — του άρχαιου «Πλοίου της Κυρηνείας».

Τό έργο αυτό γίνεται με τη συνεργασία του Institute of Nautical Archaeology του Α. & Μ. University του Τέξας.

Τετράδια εργασίας Κέντρο Νεοελληνικών Έρευνών,

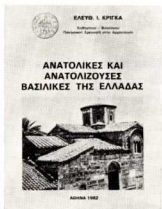
Ε.Ι.Ε. Αθήνα 1982.

Τό Κέντρο Νεοελληνικών Έρευνών κυκλοφόρησε τό 1982 τρία τετράδια.

Τ.1: Κατάλογος Μικροταινιοθήκης, Φωτογραφίες έγγραφων, καταστάσεων, χειρογράφων, εντύπων και προσωπογραφιών 1960-1980. Έπιμέλεια Τ.Ε. Σκλαβενίτης.

Τ.2: Καταγραφή έγγραφων, χειρογράφων, εντύπων Ρόδου και Σύμης. Έπιμέλεια Α. Δρούλια, Α. Πολίτης, Τ.Ε. Σκλαβενίτης.

Τ.3: Έλληνική βιβλιογραφία, άγνωστα έπταπνευσιακά μονόφυλλα (1798-1817). Έπιμέλεια Γ.Δ. Μπάκος.

Άνατολικές και ανατολιζουσες βασικες της Ελλάδας

Έλευθ. Ι. Κίρκας

Αθήνα 1982.

Πρόκειται για μία μελέτη 80 περίπου σελίδων (και 30 σχέδια) στην οποία ο συγγραφέας άσχολείται με τη δημιουργία και την εξάπλωση του τύπου των ανατολικών βασιλικών (από την Ανατολή στην Ελλάδα).

Photographie Aérienne et Prospection géophysique en archéologie

Actes du Symposium International du C.I.R.A.

Bruxelles 1982.

Ειδικευμένα κείμενα, άπλά διατυπωμένα, με σωστή εικονογράφηση δι-

νων τη νέα διάσταση της αρχαιολογικής έρευνας σήμερα.

Troisième Journée de l' Industrie Minière: Le Marbre

Université Libre de Bruxelles, 1982.

Μόλις κυκλοφόρησαν τό πρακτικά του τριήμερου Συνεδρίου με θέμα τό μάρμαρο, που άργανώθηκε στις 16-18/11/82 στο Βέλγιο.

Les peintures murales de Hosios Loukas, les chapelles occidentales,

με πρόλογο του André Grabar

Theano Chatzidakis - Bacharas X.A.E. Αθήνα 1982

Πρόκειται για τη δημοσίευση ενός σημαντικού μνημείου του μεγαλειότερου και καλύτερα διατηρημένου της εποχής αυτής (11ος αιώνας) στην Ελλάδα, των τοιχογραφιών της Μονής Όσίου Λουκά.

Οι στόχοι της μελέτης είναι:

α. Παρουσίαση ενός άδημοσίευτου ούσιαστικά συνόλου τοιχογραφιών.

β. Χρονολόγηση και ένταξη του στο σύνολο της διακόσμησης του καθολικού αλλά και γενικότερα στη ζωγραφική του 11ου αιώνα.

γ. Διατήρηση των νοητικών διαδικασιών που άδηγούν στην έπιλογή συγκεκριμένου προγράμματος εικονογράφησης, εικονογραφικών τύπων και αισθητικών προτύπων.

Τό σύνολο της εργασίας χωρίζεται σε 4 μέρη:

1. Περιγραφή: της διάταξης του εικονογραφικού προγράμματος και των έπιμέρους τοιχογραφιών.

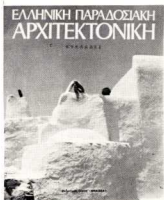
2. Εικονογραφική μελέτη: όπου γίνεται προσπάθεια διάγνωσης των «συντακτικών» κανόνων των προτύπων με τη συγκριτική μέθοδο, τόσο συγχρονικά όσο και διαχρονικά.

3. Μελέτη των διακοσμητικών θεμάτων

4. Μελέτη της τεχνοτροπίας: με διερεύνηση των κύριων μορφολογικών στοιχείων που χρησιμοποιούνται στις συνθέσεις και στην απόδοση των μόνων μορφών.

Τό ενδιαφέρον λοιπόν αυτής της έκδοσης έγκειται σε δύο λόγους. Ο

πρώτος αφορά τό μνημείο λόγω της σπανιότητας των τοιχογραφιών της ίδιας εποχής στην Ελλάδα αλλά και των ελαχίστων και κακοδιατηρημένων στη Κωνσταντινούπολη ενώ ο δεύτερος αφορά τη μεθοδολογία που ακολουθεί η συγγραφέας. Έτσι το ίδιο θέμα εξετάζεται από διαφορετικές γωνίες όπου ένα ρόλο παίζει η σημειωτική, ιδιαίτερα στην ανάλυση της παράστασης της ανάληψης του Προφήτη Ηλία. Ακολουθώντας λοιπόν μέθοδο παράλληλη μ' αυτή της σύγχρονης γλωσσολογίας αντιμετώπιζει η Ν. Χατζηδάκη τη ζωγραφική σαν σύστημα σημείων παρατηρώντας, πολύ σωστά, συγχρόνως ότι το σύστημα αυτό είναι διαφορετικό απ' αυτό της γλώσσας κι έτσι θέτει το πρόβλημα της σχέσης της αρχαιολογίας με τις διακλαδικές επισημίες, πρόβλημα που ήδη τό έχει βίξει σε μία δημοσίευσή της στη «Δωδώνη» (τ. Γ', Ιωάννινα 1981), με τίτλο *Projet d'un code pour l'analyse descriptive de l'icographie Byzantine*. Με λίγα λόγια, πρόκειται για μία σημαντική μελέτη, πολύτιμη για όν επρευνητή της βυζαντινής τέχνης.

Έλληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, ανατολικό Αιγαίο - Σποράδες - Κυκλάδες
 Επιμέλεια εκδ. Δημήτρης Φιλιππίδης,
 Μέλισσα, Αθήνα 1982.
 Δίτομο έργο που με τό πλούσιο φωτογραφικό υλικό του και τό φροντισμένα κείμενα έπιχειρεί τη σκιαγράφηση πέντε αιώνων (15ος-20ος) ελληνικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Εισαγωγή άθροα προετοιμάζουν τόν αναγνώστη για τίς μονογραφίες που ακολουθούν. Περίπου

50 επιστήμονες συνεργάστηκαν για να πραγματοποιηθεί ή ώραία και χρήσιμη αυτή έκδοση.

Ήμελακία, τό λίκνο του Συναρισμού

Γιάννης Πρόκοβας,

Κέδρος, Αθήνα 1982.

Είναι ένα όμορφο φωτογραφικό λέυκωμα με μία σύντομη εισαγωγή στην ιστορία των Ήμελακίων.

Λυσιστράτη του Άριστοφάνη

Τ. Άποστολίδης - Γ. Άκοκαλίδης

ΑΣΕ Α.Ε. Θεσσαλονίκη 1983.

Κυκλοφόρησε πρόσφατα ή Λυσιστράτη σε εικονογραφημένη έκδοση για παιδιά. Η διασκεδαστική αυτή διασκευή ενός κλασικού έργου τό φέρνει κοντά στα παιδιά που, όταν και άν τό δούν στό θέατρο, δεν βό χασμουριούνται.

Άποκρίτια Κοζάνης, παλιά και σημερινά

Κωστή Σιαμπανόπουλος

Θεσσαλονίκη 1983.

Πρόκειται για μία μικρή Εναγνήση στην Κοζάνη, την πόλη και τό ήθη και έθιμά της. Ένας σύντομος εύχάριστος οδηγός.

Σχέδια από ελληνικά κεντήματα

Άμαλία Μεγαπάνου

Αθήνα 1983

Κυκλοφόρησε ό τρίτος τόμος των εκδόσεων του Μουσείου Μπενάκη σχετικά με την ιστορία του ελληνικού κεντήματος. Μία αξιόλογη εργασία.

Περίπατοι στην Ήταλία

Σέμνη Καρούζου

Έρμης, Αθήνα 1983

Ένας παράξενος οδηγός ταξιδιού που μάς δίνει ή αρχαιολόγος Σ.Κ. Ένα όδοιπορικό που προσφέρει γνώση και απόλαυση σ' όποιον αγαπά τό ώραίο.

Ή Νεοελληνική λαϊκή τέχνη

Δημήτριος Σταμέλος

«Έστια», Αθήνα 1982

Κυκλοφόρησε σε δεύτερη έκδοση

τό βιβλίο του Δημήτρη Σταμέλου «Νεοελληνική λαϊκή τέχνη» συμπληρωμένη με νέα βιβλιογραφικά στοιχεία. Στο βιβλίο παρουσιάζονται αντιπροσωπευτικές εκδηλώσεις της λαϊκής μας τέχνης από τόν 16ο αι. ως την εποχή μας.

Ίδιαίτερο πολύτιμο βοήθημα είναι για τόν μελετητή ή βιβλιογραφική τεκμηρίωση.

Κοινωνική ζωή και δημόσιοι χώροι κοινωνικών συναθροίσεων στην Αθήνα τού 19ου αιώνα

Ματούλας Χ. Σκαλτσά.

Άριστοτέλαιο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Επιστημονική Έπιτηρία Πολυτεχνικής Σχολής

Παράρτημα 2 τού 0' τόμου.

Θεσσαλονίκη 1983

Πρόκειται για ή διδακτορική διατριβή της Μ.Σ. στην όποία αναλύονται ή κοινωνική ζωή της Αθήνας τόν 19ο αι. και ή χώρα στους όποιους έκτιλιχθηκε, από σκοπία ήθθαγραφία, κοινωνικής ιστορίας και αρχιτεκτονικής.

Μία πολύ ενδιαφέρουσα και σημαντική για την κατανόηση της πόλης μελέτη. Διαβάζεται εύχάριστα χάρη στην καλή γραφή και τη μεθοδό της.

Ίστορία της Θεσσαλονίκης

Άπόστολος Παπαγιαννόπουλος

Ρέκος, Αθήνα

Κυκλοφόρησε πρόσφατα τό έργο αυτό που στις 400 περίπου σελίδες του παρουσιάζει την ιστορία της πόλης. Τό βιβλίο είναι πλούσια εικονογραφημένο και αποτελεί την πρώτη έκκλαικευμένη συνοπτική ιστορία της Θεσσαλονίκης.

Γενική όηρική γεωγραφία

Κων. Β. Κοντρουβέλης

Άπό τό 122 Δελτίο ΓΥΣ 1982

Πρόκειται για μία σύντομη αναφορά στό γεωγραφικό χώρο και τό χρόνο των όηρικών ποιημάτων.

Δυστυχώς ό αναφορές στην πλούσια όηρική φιλολογία λείπουν τελείως από τό κείμενο αυτό.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

Κόπτικα ύφασματα

Μιά ενδιαφέρουσα έκθεση έγινε στο Χαλάνδρι. Πρόκειται για 130 περίπου κομμάτια κόπτικης ύφαντικής. Η κόπτικη τέχνη άνθισε στην Αίγυπτο και αποτελεί την έκφραση μίας χριστιανικής ντόπιας κοινωνίας στα τέλη της αρχαιότητας, δηλαδή από τα πρωτοχριστιανικά χρόνια, όταν η Αίγυπτος αποτελούσε μία ρωμαϊκή έπαρχια, μέχρι το 640 μ.Χ. οπότε την κατέλαβαν οι Άραβες και έγινε μέρος του ισλαμικού κόσμου. Η κόπτικη ύφαντική αποτελεί ένα σημαντικό κεφάλαιο της ιστορίας της τέχνης.

Έκθεση εικόνων κρητικής σχολής στο Μουσείο Μπενάκη

(16 Ιουνίου - 31 Αύγουστου 1983)

Η έκθεση περιλαμβάνει εικόνες των 15ου και 16ου αιώνων, της κρητικής δηλαδή αναγέννησης που εκδηλώνεται όχι μόνο στις εικαστικές τέχνες αλλά και στη λογοτεχνία. Είναι η πρώτη φορά που ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να δει ένα αντιπροσωπευτικό σύνολο έργων της μεταβυζαντινής ζωγραφικής σε χωρική και χρονική ένότητα μέχρι στιγμής έχουμε συνήθισει σε αποσπασματικά δείγματα αυτής της τέχνης. Πέρα όμως από τη σημαντικότητα των εκθεμάτων και την καλοσχητη παρουσίαση τους θα θέλαμε να επιμεινουμε σ' ένα άλλο σημαντικό γεγονός που αποτελεί ένδειξη για μία άλλη αντιμετώπιση των εκθέσεων τέχνης σε σχέση με το κοινό που απευθύνονται. Πρόκειται για την ένταξη, στην παρουσίαση της έκθεσης, επεξηγηματικών κειμένων που αφορούν κι άλλους τομείς ενός πολιτισμού εκτός απ' αυτούς της πολιτιστικής παραγωγής.

Έτσι έχουμε τα έξι κείμενα με τη σειρά που παρουσιάζονται στον επισκέπτη, ακολουθώντας την έκθεση από το ισόγειο στον όροφο:

α. Κρητική αναγέννηση - ζωγραφική.

β. Βενετική κατοχή στην Κρήτη, γ. Οικονομική ανάπτυξη της Κρήτης κατά την Τουρκοκρατία.

δ. Η Κοινωνία στην Κρήτη τούς 16ο και 17ο αι.

ε. Κρητική αναγέννηση - λογοτεχνία. Σ' αυτό το σημείο έχουμε να κάνουμε μία παρατήρηση ενώ για τα κείμενα, που το καθένα από μόνο του είναι σημαντικό, ο τρόπος συσχέτισής τους στην έκθεση δεν καταφέρει να δείξει την πραγματική σχέση πολιτιστικής παραγωγής και κοινωνικο-οικονομικής κατάστασης στην Κρήτη. Έτσι παρουσιάζονται σάν παράλληλοι και σχετικά ανεξάρτητοι τομείς μίας κοινωνίας. Παρόλα αυτά όμως, εκείνο που θα θέλαμε να τονίσουμε είναι ότι είναι από τις λίγες φορές αν όχι η μοναδική που γίνεται προσπάθεια, σε μία έκθεση τέχνης, να παρουσιασθεί σφαιρικά ο πολιτισμός του οποίου η τέχνη αυτή είναι μία από τις εκδηλώσεις. Δεν θα πούμε τίποτα έμεις για την κρητική σχολή ζωγραφικής απευθυνόμεστε για τις πληροφορίες αυτές στη Ναυ Χατζηδόκη η οποία, μαζί με τη Λασκαρίνα Μπούρα, αποτέλεσε την εκπαιδευτική βάση της έκθεσης και παράλληλα ανέλαβε να συντάξει τα κείμενα του καταλόγου.

A.I.

Η ζωγραφική των εικόνων στην Κρήτη τον 15ο και τον 16ο αι.

Το νησί της Κρήτης, που βρίσκεται κάτω από τη βενετική κυριαρχία από το 1204, οι συνθήκες της ζωής διαφέρουν από εκείνες της υπόλοιπης Ελλάδας. Οι κατακτητές απομειώθηκαν συχνά με το νότιο πληθυσμό, μίλησαν και έγραφαν την γλώσσα του, ενώ αντίστοιχα η κρητική κοινωνία επηρεάστηκε από τον ιταλικό τρόπο ζωής. Ευγενείς Κρητικοί μαζί με Βενετσιάνους κατοίκους του νησιού, ανθρώπους της διοίκησης και του στρατού, συναντώνται σε «Ακαδημίες» στις μεγάλες πόλεις, το Ρέθυμνο, στο Χάνδακα, πολιτιστικές λέσχες θα λέγαμε σήμερα, με μόνο ενδιαφέρον τη μελέτη των κλασικών συγγραμμάτων, των μαθηματικών και της αστρονομίας. Μέσα από έναν τέτοιο κόσμο, με ανοιχτούς ορίζοντες και βαθεία καλλιέρ-

για αναφάνηκε η μορφή του Βιτσέντζου Κορνάρου, που έγραψε τον Έρωτόκριτο παραφροναςτας ένα ιταλικό δράμα σε μία μοναδική ζωντανή κι έκφραστη κρητική διάλεκτο. Αυτά τα φαινόμενα αλληλοδιδόησης των πολιτιστικών στοιχείων των δυο λαών, σε διαφορετικό κάθε φορά βαθμό, εμφανίζονται όπως είναι φυσικό και στο χώρο των τεχνών και μάλιστα της ζωγραφικής των εικόνων.

Ενώ οι συνθήκες της εργασίας των βυζαντινών ζωγράφων εικόνων μάς είναι ελάχιστα γνωστές, για τους κρητικούς ζωγράφους που έζησαν μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης διαθώμενος πολύ περισσότερα και διαφωτιστικά στοιχεία, ύστερα από τις έρευνες που έγιναν στο αρχείο της Βενετίας την τελευταία κυρίως δεκαετία. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των εγγράφων, πολλές εκατοντάδες ζωγράφοι εργάζονταν στις μεγάλες πόλεις και κυρίως στο Χάνδακα, που ήταν η πρωτεύουσα του νησιού. Πάνω από εκατό ζωγράφοι έχουν καταγραφεί μόνον στον 15ο αιώνα. Ανάμεσά τους βρίσκονται και οι μεγάλοι «μιαστρος» ο Άγγελος Άκοτάντος, ο αδελφός του Ίωάννης, ο Άνδρέας Ριζός και ο γιός του Νικόλαος, ο Άνδρέας Παθίας και ο Νικόλαος Τζαφούρης.

Η ύπαρξη συντεχνιών των ζωγράφων του Χάνδακα, τον 16ο αιώνα, είναι αποτέλεσμα της αύξησης του όγκου εργασίας και του αντίστοιχου αυξανόμενου αριθμού των ζωγράφων που ζούν στο νησί. Οι όροι μαθητείας και οι σχέσεις εργασίας ακολουθούσαν το βενετικό πρότυπο, ενώ προστάτης άγιος ήταν ο Ευαγγελιστής Λουκάς, δηλαδή ο πρώτος ζωγράφος της εικόνας της Παναγίας, σύμφωνα με την παράδοση. Η οργάνωση των ζωγράφων σε συντεχνίες μπορεί να θεωρηθεί ως ένδειξη μίας ποιότητας αλλαγής στις συνθήκες της καλλιτεχνικής παραγωγής την εποχή αυτή. Διαπιστώνεται για πρώτη φορά ότι η εικόνα που θεωρείται κυρίως αντικείμενο λατρείας, εκτός από τη λατρευτική της, αποκτά μία πρόσθετη όσια ως αντικείμενο ανταλλαγής. Υποκείται και αυτή στους νόμους της αγοράς. Πουλιέται, αγοράζεται, ανταλλάσσεται, κληροδοτείται σάν ένα αντικεί-

μένο που έχει χρηματική αξία που εκτιμών ειδικό εκτιμήτες.

Ακόμη την εμπορευματική αξία των εικόνων φανερώνει με έμμεσο τρόπο η εμφάνιση των πρώτων συλλεκτικών έργων τέχνης, όπως ο Άντωνιος Καλλέργης που αγοράζει, για τη συλλογή του, μαζί με τους πίνακες ιταλικής και φλαμανδικής ζωγραφικής, φορητές εικόνες.

Τα συμβολαία, άλλωστε, που υπάρχουν οι ζωγράφοι με τους πελάτες τους, καθορίζουν, εκτός από την τιμή και το χρόνο παράδοσης, την τεχνοτροπία που θα πρέπει να ακολουθήσει ο ζωγράφος. Έτσι στην παραγγελία καθορίζονται οι εικόνες που θα ζωγραφίζονται «a la Greca» ή «a l'Italiana» ή το χρώμα που θα έχει κάθε φορά το μαφόρι της Παναγίας. Ποιο είναι οι πελάτες των Κρητικών ζωγράφων; Είναι πρόσωπα με διαφορετική κοινωνική ή και εθνική προέλευση, Ευγενείς ντόπιοι Κρητικοί ή Βενετανοί, λαϊκοί ή ιερώνυμοι, ορθόδοξοι ή καθολικοί, έμποροι, τέλος Έλληνες και ξένοι. Το 1499 ένας έμπορος από τη Βενετία παραγγέλνει 900 εικόνες της Παναγίας 600 «in forma latina» και 300 «in forma greca», που πρέπει να παραδοθούν σε τρεις μήνες. Εικόνες ακόμα παραγγέλνουν τα μοναστήρια του Σινά, της Πάτρμου και του Άγιου Όρους. Στις ακτές της Δαλματίας, στην πόλη Κομποάκια πηγαίνει ο Άγγελος Πιτζαυάνος για να ζωγραφίσει την pala της εκκλησίας. Ένω από το Ναύπλιο παραγγέλλουν σε ζωγράφο και έυλογηγίτη του Χάνδακα, την pala για την εκκλησία των Καθολικών.

Ο έντυπωσιακά μεγάλοι αριθμός των ζωγράφων που δουλεύουν στο νησί, και μαζί μ' αυτούς οι έυλογηγίτες, οι χρυσωτές, οι κασελοποιοί, δικαιοδούλοι και τη φημη του Χάνδακα ότι είναι η πόλη των ζωγράφων.

Οι εικόνες που μπορούν να χρονολογηθούν στην περίοδο αυτή της άνθησης της κρητικής ζωγραφικής, στο 8' μισό δηλαδή του 15ου και στον 16ο αιώνα, αποτελούν σήμερα ένα αρκετά σημαντικό σύνολο με ιδιαίτερη φυσιογνωμία, που ξεχωρίζει με την εξαιρετική ποιότητα της τεχνικής του εκτέλεσης.

Ανάμεσα στα έργα αυτά την πρώτη θέση έχουν εκείνα των άγνωστων

ομένων μεγάλων ζωγράφων του Άγγελου, του Ανδρέα, και του Νικολάου Ριτζού, του Νικολάου Τζαφάρου, του Ανδρέα Παβία. Οι ζωγράφοι αυτοί που έχουν εργαστήριο στο νησί και πολλούς μαθητές, δημιουργούν εικόνες - πρότυπα για τις επόμενες γενιές. Τα μυστικά της τέχνης τους, κρυμμένα σε τετράδια σχεδίων και σε ανθίσθολα, μεταδίδονται στους συγγενείς ή ακόμα πουλιούνται μετά το θάνατό τους. Τα «τερονόματά» του, ο ζωγράφος Άγγελος κληροδοτεί στον αδελφό του ζωγράφο Ιωάννη Ακοτάντο και εκείνος αργότερα τα πουλάει στον Άνδρεα Ριτζό. Η επανάληψη των προτύπων του 15ου αι. μπορεί να θεωρηθεί αποτέλεσμα της μαζικής παραγωγής εικόνων με το ίδιο θέμα που εμφανίζεται από την περίοδο αυτή και ακόμα πρέπει να θεωρηθεί αποτέλεσμα της καταξίωσης και της εγκυρότητας του έργου των ζωγράφων αυτών.

Κάτω από τις ιδιότυπες συνθήκες της βενετικής κατάκτησης διαμορφώνεται και ξεχωρίζει ο γνήσιος και δημιουργικός χαρακτήρας των Κρητικών ζωγράφων. Κάτοχοι μιάς άριστης τεχνικής που κληρονομούν από το Βυζάντιο έχουν τη διακριτική ικανότητα να αφομοιώνουν στοιχεία από την ιταλική ζωγραφική, την παλιότερη αλλά και τη σύγχρονη, ανάλογα με την παραγγελία. Η παράδοση της παλαιολογίας ζωγραφικής παραμένει ζωντανή κάθε φορά που ο ζωγράφος θέλει να τονιστεί το στοιχείο της συνέχειας. Οι συχνές επαφές των ζωγράφων του 15ου αιώνα με την Κωνσταντινούπολη επιβεβαιώνουν άλλωστε και πρακτικά την εξάρτηση της τέχνης των κρητικών από την πρωτεύουσα.

Αλλά οι ζωγράφοι της Κρήτης γνωρίζουν καλά την ιταλική ζωγραφική: Πίνακες ιταλικοί στολίζουν τα σπίτια των ευγενών Κρητικών και Βενετών. Ίταλοι ζωγράφοι περνούν από το Χάνδακα ενώ άλλοι ζωγράφοι Κρητικοί ταξιδεύουν τακτικά στις πόλεις της Ίταλίας. Τα έργα τους, όταν ο πελάτης είναι Ίταλός ή καθολικός, δεν ξεχωρίζουν από τα ιταλικά παρά μόνον με την ποιότητα της τεχνικής τους εκτέλεσης, όπως η Σταύρωση του Άνδρεα Παβία, η Πιετά και η Άκρα Ταπεινώση άγνωστων ζωγράφων.

Οι δύο τεχνοτροπίες που κατάγονται από διαφορετικές παραδόσεις συνυπαρχούν και διαχέονται στη ζωγραφική των κρητικών εικόνων. Η μία, συνέχεια μιάς ένδοξης βυζαντινής παράδοσης, απομακρύνεται από τον κόσμο που μάς περιβάλλει και τείνει στην αφαίρεση κάθε φυσικού - πραγματικού στοιχείου ή άλλη, ανοιχτή στις αναζητήσεις της ιταλικής ζωγραφικής, προσεγγίζει το συγκεκριμένο, τη φύση και την ύψη των πραγμάτων. Ο βαθμός αφομοίωσης ή και της αντίθεσης των διαφορετικών πολιτισμικών στοιχείων ανταποκρίνεται κάθε φορά στο αντίστοιχο επίπεδο της σχέσης των δύο κόσμων που συμβιώνουν στο νησί. Η πραγματική αυτή σχέση των Κρητικών ζωγράφων με τον κόσμο της εποχής τους συνιστά ίσως και τη μεγαλύτερη αρετή των έργων τους.

Νανά Χατζηδάκη

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΒΑΡΒΑΡΟΤΗΤΕΣ

Γιά να σωθεί τό τελευταίο δείγμα βιομηχανικής άρχιτεκτονικής στο Άργος

Στό Άργος άπόμνε το τελευταίο δείγμα βιομηχανικής άρχιτεκτονικής της πόλης, τό πρώην εργοστάσιο μακαρονοποιίας Μπιτσαξή και, σήμερα, άποθήκη ιδιοκτησίας Ύψηλάντη. Λίγο πριν της δημοτικής εκλογής, ό τελευταίος φρόντισε και «κοπανθήκε» τό κτίριο με μπουλντόζα, στην άριστερή έμπρός πλευρά του.

Η συνέχεια άκολουθήσε την «κλασική», μέχρι σήμερα, πορεία: αίτηση στό ιδιοκτήτη στην Έφορεία Άρχιαιτήτων Ναυπλίου για κατεδάφιση

του οικήματος (τό όποιο βαφτίστηκε έρείπιο και δέν προστατεύεται, άκόμα, ούτε από τό ΥΠΠΕ ούτε από τό ΥΧΟΠ), παραπομπή της στό περιφερειακό Συμβούλιο τών Πατρών, τό όποιο γνωμάτευσε αρνητικά γιά τη διατήρησή του (άγνωστο πώς ένημερωμένο...).

Πρίν εξαφανιστεί δείγμα της τοπικής και νεοελληνικής βιομηχανικής άρχιτεκτονικής από τά χαρακτηριστικότερα τό είδους και από αυτά πού τό Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο συνιστά νά προστατεύονται **ιδιαιτέρως** στά κράτη-μέλη του (άνάμεσα σέ αυτά είμαστε και έμεις), μήπως τά άρμόδια Υπουργεία θα πρέπει νά δράσουν **ταχιστα** και νά τό άσσουν; Σημειώνουμε ότι τό κτίριο έχει μεγάλη αύλη και, σάν σύνολο, θα μπορούσε νά χρησιμοποιηθεί γιά πολιτιστικούς σκοπούς, σκέψη πού έχει γίνει, άλλωστε, από τοπικούς φορείς τόϋ Άργους.

Μόλις μάθαμε πώς τό πέτρινο έργο-στάσιο τοϋ Άργους ΔΕΝ χαρακτηρίστηκε. Έτσι τό μοναδικό δείγμα της βιομηχανικής άρχιτεκτονικής της περιοχής ΘΑ ΧΑΘΕΙ σίγουρα πιά. Τό γεγονός αυτό προξενεί ιδιαίτερη λύπη γιά τό "Άργος, περιοχή μέ μακροχρόνια συνεχή ιστορία χάνει έναν «κρικό» από την άλυσίδα της ανθρώπινης δραστηριότητας. Τη δέ σημασία της βιομηχανικής άρχιτεκτονικής είδαμε καθαρά στό άρθρο «Η άπαρχή της βιομηχανικής ανάπτυξης της Θεσσαλονίκης» της Όλγας Τραγανού - Δεληγιάννη (Αρχαιολογία, Μάιος 1983).

Φραγκοκάστελλο

Άν και έχουμε ήδη δημοσιεύσει στη στήλη αυτή κι άλλο γράμμα αναγνώστη γιά τό ίδιο θέμα, θεωρούμε σκόπιμο νά ξαναθυμίσουμε τό «πρόβλημα» τοϋ Φραγκοκάστελλου.

Στόν νομό Ρεθύμνου, στό νότιο άκτή της Κρήτης, βρίσκεται τό Φραγκοκάστελλο. Χτισμένο από τόν

14ο αιώνα είναι δεμένο μέ την ιστορία και τίς παραδόσεις τών Σφακιαίων. Έδώ οι άνυποτάκτοι Σφακιανοί χόρευαν άρματωμένοι κάθε πού ήταν τό πανηγύρι τοϋ "Άη Νικήτα. Έδώ ή θρυλικός Δασκαλογιάννης παραδόθηκε στούς Τούρκους όπως μαρτυράει και τό Τραγούδι του. Έξω από τό πολιορκημένο Φραγκοκάστελλο σκότωσαν, άργότερα, οι Τούρκοι τόν Ήπειρώτη επαναστάτη Νταλιάνη, Γλέντια, αίμα και θρύλοι τυλιγμένο τό κάστρο πού στέκει όλομόναχο στόν κάμπο δίπλα στη θάλασσα, σέ μία μύτη πού σχηματίζει έκει ή έβρα. Πίσω του ύψώνονται, σάν φόντο, οι γκρίζες απόκρημνες πλαγιές και τά φαράγγια τών Λευκών Όρέων. Άνάμεσα στό θύλο και στην έπιστημη, οι Δροσουλιτες — σκιές πολεμιστών καθαλλάρηδων — πηγαίνουν από τόν "Άη Χαράλαμπο στό Φραγκοκάστελλο λίγο πρίν άνατείλει ή ήλιος τό φαινόμενο αυτό, πού παρουσιάζεται μόνο μέ ιδιαίτερες καιρικές συνθήκες γύρω στις 18 τοϋ Μαη, δέν έχει εξηγηθεί.

Οι Νεοέλληνες έσθησαν σ' αυτό τό χώρο προτομή στόν Χατζή Μιχάλη Νταλιάνη γιά νά τιμήσουν τη μνήμη του. Οι Νεοέλληνες έσθησαν και καφενείο μέ χωριστό κτίσμα W.C. μπροστά στό κάστρο, σχεδόν σέ έπαφή μαζί του. Η φωτογραφία πού στέλνω, νομίζω, δείχνει καθαρά την άνήκουστη άσχημια. Πάει τό παραμυθένιο κάστρο... Τόσο δύσκολο ήταν νά τό είχαν έγκαίρα φράξει διακριτικά ώστε και κάποια αυτοκίνητα νά μήν παρκάρουν κάτω από τη βολική σκιά τών προμαχώνων του; Τό καφενείο και τό έμπρηκτικό

W.C. θα είχαν κτιστεί σέ κάποιο άλλο μέρος της μεγάλης άμμουδιάς.

Άθήνα 17.2.83

Μιά άπίστευτη θαρβαρότητα πώς εξαφανίστηκε ή άρχαία Σπάρτη

Θησαυροί της άρχαίας ελληνικής τέχνης καταστράφηκαν και λεηλατήθηκαν, όπως είναι γνωστό, από Ρωμαίους, Γότθους, Φράγκους σταυροφόρους, από τόν Ένετό στρατηγό Μοροζίνι και από τόν Άγγλο (Σκώτο γιά τήν ακρίβεια) διπλωμάτη Έλγιν. Έξισου μεγάλη καταστροφή έπήλθε από περιηγητές και άπεσταλαμένους Μουσείων, Πανεπιστημίων και βασιλιάδων της Ευρώπης, πού ήθελαν στην Έλλάδα στούς χρόνους της Τουρκοκρατίας, γιά νά αποθησαυρίσουν νομίσματα, χειρόγραφα, έπιγραφές και έργα τέχνης. Όλους αυτούς υπέρεβαλε σέ άπληστία και σέ καταστροφές πού προκάλεσε στούς προγονικούς θησαυρούς της Έλλάδας ή άββάς Michel Foumont (1690/1746), άπεσταλαμένος τό βασιλιά της Γαλλίας Λουδοβίκου ΙΕ'. Ο άββάς Foumont ξεπερνάει και τόν Έλγιν όσο άφορά στό θάνασσο τρόπο της καταστροφής τών μνημείων, πού κυριολεκτικά άφόνισε, άλλα και

στόν άπίστευτο αριθμό τών αρχαιοτήτων πού κατέστρεψε. Στις προσπάθειά του νά φανεί άρεστές στό βασιλιά του και νά εξαθλασεί αποκαίσιστα γιά κείνον μόνο τό δικαίωμα της μελέτης και της έρευνας έπιγραφών και μνημείων, μετά την καταγραφή τους επιδιώκων μέ.

παραιοική στην κυριολεξία, μανία στην καταστροφή τους επιχαιρόντα τους μάλιστα γι' αυτήν. Ο Fourmont ανάζητησε επιγραφές στην 'Αθήνα, στη Σαλαμίνα, στα Μέγαρα και στην Πελοπόννησο, όπου διεπίστωσε ακόμη και στα αγριότερα μέρη της Μάνης. 'Ο ίδιος όμολογεί σέ χειρόγραφο του, πού σώζεται μαζί μέ τό ημερολόγιό του, ότι συγκέντρωσε πάνω από 1.500 επιγραφές στην περιήγησή του τό 1729 στην 'Ελλάδα. Σέ επιστολή του πρós τόν κόμη Μαυραπά, ό Fourmont καυχείται ότι κατέστρεψε (!) τίς επιγραφές, γιά τό μήν... αντίγραφον από μελλοντικό περιηγητή! Βεβαιώνει ότι αντίγραψε 1.500 επιγραφές, 300 από τίς οποίες μόνο στη Σπάρτη. Στίς καταγγελίες του σέ θάρος τών 'Ενετών, επειδή έκτισαν τό Παλαμίδι μέ ερείπια του 'Αργού και τών Μυκηνών, διακρίνεται όχι μικρή δόση υποκρισίας. Σ' άλλες επιστολές του περιγράφει αυτόρεκα την εξολόθρευση πού έπέφερε στις αρχαιότητες της Τροιζήνας και της, Ερμιόνης. 'Εξηγεί ότι θρήκε εκεί πολλές επιγραφές και προσέθετε ότι άφου τίς αντίγραφε, απέδξε θαοιά τά γράμματα τους.

Ο 'Αγγλος περιηγητής Dodwell, πού πήγε στην Πελοπόννησο άρκετά χρόνια μετά τόν Fourmont, διηγείται: «Άφου αντίγραφα μερικες επιγραφές παρατήρησα τόν Μανουσίση (χωρικό της περιοχής), γιατί τίς τουμπάριζε και τίς σκέπαζε κάτω από θάμνους ή πέτρες. Τόν ρώτησα γιατί έκανε αυτό και μου έξηγησε, ότι ήθελε νά τίς προφυλάξει, γιατί πρó πολλών ετών κάποιος Γάλλος σμίλευε τά γράμματα άφανιόντας τα. Πράγματι μου έδειξε μεγάλες μαρμαρίνες πλάκες, από τίς οποίες είχαν αποζευθεί οι επιγραφές μέ βαρβαρο τρόπο. Αυτό είναι γενικά γνωστό στό Μυστρά και πολλοί ντόπιοι μου τό επανέλαβαν». Τά λόγια του Dodwell ένδιαφέρουν εξαιρετικά, γιατί επιβεβαιώνουν τό γνωστό, από άρκετες παρόμοιες άφηγησεις, συγκινητικό ένδιαφέρον τών άμαθών Ελλήνων χωρικών εκείνης της περιόδου γιά τί διαφύλαξη της προγονικής κληρονομιάς τους. Φανερώνουν ταυτόχρονα πόσο ύποκριτικό είναι τά επιχειρήματα τών 'Αγγλων, πού αρνούνται την έπιστροφή τών 'Ελληνικών μαρμάρων, και δικαιολογούν

την άρπαγή τους μέ τή δήμεν άδιαφορία τών 'Ελλήνων γιά τά μνημεία τους.

Όσα γράφε ό Fourmont γιά την καταστροφή πού έκανε στη Σπάρτη έξηγούν και τί σπανιότητα τών άρχαιοτήτων σήμερα στη φημισμένη πόλη. Σημειώνει λοιπόν ό άσθάς τά έξης άπιστευτα: «'Επί 30 μέρες και πλέον 30, 40 ή και 60 έργάτες έκθεμελιώνουν, καταστρέφουν, εξαφανίζουν την πόλη της Σπάρτης. Μού ύπολείπονται 4 μόνο πύργοι νά καταστρέψουν... Πρós τό παρόν άσχολούμαι μέ την καταστροφή τών τελευταίων άρχαιοτήτων της Σπάρτης. Καταλαβαίνετε (αποτεινόμενος στό Μαυραπά) τί χαρά δοκμάζω(!) 'Αλλά νά ή Μαντινεία, ή Στυμφαλία, ή Τεγέα και ιδιαίτερα ή Νεμέα και ή 'Ολυμπία αξίζουν την έκθάσος έκθεμελίωση. 'Εκανα πολλές πορείες άναζητώντας άρχαιες πόλεις αυτής της χώρας και έχω καταστρέψει μερικες. 'Ανάμεσά τους την Τροιζίνα, την Ερμιόνη, την Τύρινθα (Tyris στό χειρόγραφο αυτό Tyris), τη μισή άρόπλοια του 'Αργού, τη Φλασία, τό Φεσό... εισέδουσα στη Μάνη· έδώ και έξι έβδομάδες άσχολούμαι μέ την άσολοκλητική καταστροφή της Σπάρτης! Γκεμιζόντας τά τείχη, τούς ναούς της, μήν άφήνοντας πέτρα στην πέτρα θά κάνω και την υποθεσία της άγνωστη στό μέλλον, νά με την ξανακάνω έγώ γνωστή (έννοεί μέ τά βιβλία του). 'Ετσι θά δοξάσω τό ταξίδι μου. Δέν είναι αυτό κάτι;». Καί πού κάτω «'Η Σπάρτη είναι ή ση πόλη πού κατέσκαψα. 'Ασχολούμαι τώρα μέ την καταστροφή τών θαυμάτων θεμελιών του ναού του 'Αμυκλαίου 'Απόλλωνα. Θά κατέστρεφα κι άλλους άρχαίους τόπους τό ίδιο εύκολα, άν μέ άφηναν. Τόν πύργο τών γκρέμισα όλοκληρωτικά». Γιά την Τροιζίνα άναφέρει: «Γκρέμισα, ό,τι άπέμεινε από τά όχυρά και τούς ναούς της.» Καί μέ άπιστευτή άφέλεια όμολογεί: «'Από τούς περιηγητές πού προηγήθηκαν δέν θυμάμαι τό τόλμησε κανείς νά κατεδαφίσει πύργους και άλλα μεγάλα κτίρια!» Παρανοικός; 'Ημιαμής; Φανατικός χερόβρος του άρχαίου πνεύματος έξαιτίας και της ιδιότητάς του ως κληρικού; Δέν έφρε κανείς την άκριβή άπάντηση. 'Ισως λίγο από όλα. Τό

θέβαίο ώστόσο είναι πώς ή καταστροφή πού προκάλεσε είναι κολλοσοιαία και σ' αυτήν άφέλεται ή έξαφάνιση της άρχαίας Σπάρτης, της Τροιζήνας και της Ερμιόνης. Συμφωνεί μέ τό στοιχείο, πού ό ίδιος δίνει, μόνο στη Σπάρτη πλήρωσε 1.200 ημερομίσθια γιά τό γκρέμισμα τών μνημείων και τών κτιρίων πού σώζονταν ακόμη. 'Ανατριχιάζει κανείς μέ τή σκέψη ότι θα μπορούσε ό Fourmont νά μεταφέρει τό βαρβαρικό μένος στην 'Ολυμπία, πού την έπίσκεψη της μάλιστα είχε προγραμματίσει. 'Αλλά άνακλήθηκε, εύτυχώς, στη Γάλλια λίγο άργότερα. Όσο άφορά στά σχέδιά του νά δημοσιεύσει τίς έντυπώσεις του από τίς αρχαιότητες πού έπισκέφτηκε και κατέστρεψε μέ τρόπο, πού ούτε οι Γότθοι ούτε οι Τούρκοι διανοήθηκαν, αυτά δέν πραγματοποιήθηκαν. 'Απέμειναν μόνο οι αντίγραφές τών 1.500 επιγραφών, πού βρίσκονται σήμερα στη Βιβλιοθήκη τών Παρισίων. Στίς αντίγραμμένες, από μη ειδικούς, αυτές επιγραφές σίγουρα θά βρίσκονταν πολλά λάθη. Γιά νά άποφύγει τόν έλεγχο τών λαβών του αυτών από μεταγενέστερους ή από τών πλημμελών έρμηνειών του από έπιστήμονες ίσως νά διέπραξε ό Fourmont την άσυχώρητη αυτή στούς αιώνες βαρβαρότητα.

Έπαμ. Βρανόπουλου

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Πρós τό περιοδικό ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Πλωτό πολιτιστικό κέντρο
Μέ τόν τίτλο αυτόν διαδόθηκε στόν ημερησιο τύπο (Νέα 18-6-83), πώς τό 'Υπουργείο Πολιτισμού και 'Επιστήμης σχεδιάζει τη μετατροπή ενός μεγάλου πλοίου σέ πνευματικό κέντρο, μέ αίθουσες προβολής· θεάτρου, έκθέσεων, βιβλιοθήκης. Τό πλοίο αυτό θά έξυμπτρετεί παραλιακές πόλεις, στίς οποίες δέν υπάρχουν και δέν προβλέπεται νά δημιουργηθούν, τοπικά πολιτιστικά κέντρα. Μέ την εύκαιρία αυτή, σκέφτηκα ότι ίσως είναι χρήσιμο ένός διάδρομο στό πλωτό αυτό

αρχαιολογικά

πνευματικού κέντρου να μετατραπεί σε «έκθεση ελληνικής αρχαιολογίας».

Γιά να γίνει σαφέστερη: Σε έναν μακρύ διάδρομο του πλοίου να αναρτηθούν, στον τοίχο, φωτογραφίες από άγγεια με «σκηές της καθημερινής ζωής των αρχαίων» (έργασια, θρησκεία, αθλήματα), «εικόνες από τη μυθολογία», «στοιχεία από τον δημόσιο βίο» και φωτογραφίες μνημείων. Σύμφωνα με τις ενότητες αυτές, σε βιτρίνες, να εκτίθενται διάφορα αντίκείμενα, λίγα και όχι πολλά (καθημερινή ζωή: άγγυθες, αγγεία. Δημόσιος βίος: κλήροι, νομίσματα κλπ). Τα εκθέματα θα συνοδεύονται από σύγγραμμα και από διάτυπωμένα επεξηγηματικά σημειώματα.

Σκοπός αυτής της έκθεσης είναι να γίνουν χειροπιαστά, για το κοινό της επαρχίας, πράγματα που μας μαθαίνουν στο σχολείο από τα βιβλία χωρίς να έχουν αντίκροσμα. Αυτά είναι, νομίζω ένας τρόπος να γνωρίσουμε κι έμεις τα πράγματα που, στον τόπο μας, θαυμάζουν τόσο ξένοι κι έμεις δεν τα καταλαβαίνουμε γιατί ποτέ δε μας τα δείχνουν «ζωντανά».

Με έκτιμηση
'Ανθή Μαριάκου
Φοιτήτρια Αρχαιολογίας
'Αθίνα 24-6-83

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΑ - ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ 7ου ΤΕΥΧΟΥΣ

σ. 53, εικ. 1. Νά συμπληρωθεί -άνηκε στον Ν. Καθαδά-, σ. 54, εικ. 3. Νά γραφεί τό υπόμνημα: Α. Ο χάρτης της Θεσσαλονίκης μέ ημερομηνία Η 1300 (1862-83) πού τυπώθηκε στό τυπογραφείο τού Γενικού επίτελείου Έννε άκριβές αντίγραφο καί μεταφράθηκε σε λατινική γραφή από τόν βοηθό αρχιτέκτονα Ι Βίκτο Αλφιν (μετάφραση τουρκικής λέξεων). Β. Οι αριθμοί αντίστοιχών: 1. Πύλη 2. Φρούριο 3. Πύργος 4. Τζαμί-χάρος προσεχώς 5. Εκκλησία-Μοναστήρι 6. Συναγωγή 7. Βακούλι 8. Πινακοκέντρο 9. Μοναστήρι Δερβισηδών 10. Μαυροκίελο 11. Ιεροδωκακείλιο 12. Τουρκικό Σχολείο 13. Σινιάλι 13α. Παρθενοναγείο 14. Λουτρό 15. Μπεζεζατένι 16. Αγора 17. Χάνι 18. Βρύση 19. Άνοικτός χώρος 20. Αγора Καμάρας 21. Διοικητήριο 22. Διοικητήριο Σαντζακίου 23. Παλιά Δικαστήρια 24. Φυλακές 25. Διεύθυνση Τελωνίου 26. Σιταποθήκες (συσκευασίες της δεκάτης) 27. Θέατρο 28. Αναμορφωτήριο 29. Νοσοκομείο 30. Μεταβουργείο 31. Λιθοσφαιρωτός δρόμος, Γ. Στο χάρτη παρατηρούνται αρκετές παραλείψεις σημαντικών μνημείων, όπως ο Προφήτης Ηλίας, οι Ταβάρκες, ή Παναγία Χαλέκων κ.ά. Επίσης είναι προβληματική ή παράλειψη της όνομασίας Υψηλόν Κιλε κοντά στον πύργο της Άκρωτας, σ. 56, στ. 1, σειρά 57. Η αναφορά γίνεται στην «εικ. 4 του χάρτη της Αποδόθρας» πού, έλλείψει χώρου παραλείφθηκε. Για τόν ίδιο λόγο παραλείφθηκαν καί άλλες φωτογραφίες, σ. 57, στ. 1, σειρά 21. Οι έπτα άντι οι έξ, σ. 58, εικ. 4,5,6, camii αντί camii, σ. 58, στ. 2, σειρά 24, εκτός άντι έτός, σ. 58, στ. 1, σειρά 35. Νά γραφεί: πρόκειται άντι προεχξια, σ. 61, στ. 3, σειρά 12. «Ός τό 1981 έξακολουθούσε νά άντί Σήμερα εξακολουθεί νά, σ. 61, στ. 3, σειρά 16. Νά διαγραφεί ή λέξη: (εικ. 16) σ. 61, στ. 3, σειρά 24. Νά γραφεί: επενδυμένοι άντι ενδυμένοι, σ. 61, στ. 3, σειρά 39. Νά γραφεί ή λέξη (εικ. 16) σ. 62, εικ. 16. Νά διορθωθεί ή λέξιόνα τής φωτογραφίας ή υπάρχουσα αντίστοιχούσε σε φωτ. πού παραλείφθηκε: Yeri hamam. Γενική όνοση (σε δευτερο επίθετο διακρίνεται ό μοναχός τού Αλιότι (ήζαλ). Φωτ. δημοσιευμένη τό 1980, σ. 63, στ. 2, σειρά 21 καί σ. 63, στ. 2, σειρά 10. Νά διαγραφεί ή λέξη: εικ. 4, σ. 63, στ. 2, σειρά 59, επίθετον πληρωμή άντι πλέον πληρωμή, σ. 63, στ. 3, σειρά 6. «Πατεία Εμισρίου» άντι Εμισρίου, σ. 64, στ. 2, σειρά 20-21. Διαγράφεται ή λέξη: εικ. 18, σ. 64, στ. 2, σειρά 23 καί άντι μέ, σ. 64, στ. 2, σειρά 25, εικ. 18 άντι εικ. 19, σ. 64, στ. 2, σειρά 31. «Στρώματα χρωμάτος (εικ. 19)» άντι στρώματα χρωμάτος, σ. 65, στ. 2. Βιβλιογραφ. Νά διορθωθούν οι τίτλοι: Α.Ε. Βακαλοπούλος, Ιστορία τής Μακεδονίας 1695-1912, Θεσσαλονίκη 1969. Α. Βασιλοδουλέλης, Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας, Α' Αρχείο Θεσσαλονίκης 1695-1912, Θεσσαλονίκη, 1952. Güney-Döğü Anıtra Arastırmalet Dergisi t. 1 (1972), σ. 257-260, σ. 72, σ. 38, οικονομία άντι οικοδομία, σ. 77, στ. 1, σ. 37δ, (εικ. 11) Νά παραληφθεί, σ. 80, εικ. 23. Πρόταση άνοδομής δρόμου άντι Βελιγράδι, σ. 80, εικ. 25. Κύρια φωτ. τού Ρωσικού Νοσοκομείου, σ. 82, εικ. 30. Κύρια φωτ. τού Α' Γυμνασίου Άρρένων, στη Λευσόρα Β. Όλγας, σ. 83, σμ. 3. Η εικ. άρ. 10 άφορά τό κτίριο τής οδού Φράγκων (πριών Ι.Κ.Α.). Η αναομορμένη στη σημείωση φωτογραφία δεν δημοσιεύτηκε.

δελτίο συνδρομής

Νά άποσταλεί συμπληρωμένο καί συνοδευμένο από τό άντίτυπο τής συνδρομής στά γραφεία τού περιοδικού **ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ** όδός 'Αδριανού 72, 10556 ΑΘΗΝΑ, τηλ. 3253246

Έπιθυμώ νά έγγραφώ συνδρομητής γιά ένα χρόνο — 4 τεύχη — από τό τεύχος αριθμ. ...
Συνδρομή 1.000 τεκίνο: Δρχ. 1.200 — Σωματείων, Συλλόγων 1.500 — Οργανισμών, Τραπεζών, Ν.Π.Δ.Δ., Α.Ε. 2.000 — Μοθητών καί Σπουδαστών 5.000 μέ άποστολή φωτοτυπίας άδουμοκικής ή φοιτητικής ταυτότητας αντίστοιχα)
Έξωτερικού: Άεροπορ. ταχυδρ. Ευρώπη \$ 22. — Άμερική, Καναδάς, Αυστραλία \$ 25 — Σπουδαστών έξωτερικού αντίστοιχα \$ 20 καί 22.
Τρόπος πληρωμής: Ταχυδρομική ή τραπεζική έπιταγή στό περιοδικό **ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ** 'Αδριανού 72, 10556 ΑΘΗΝΑ.

Έπώνυμο..... Όνομα.....
Όδός..... Αριθμός.....
Πόλη..... Ταχ. Κώδ..... Χώρα.....
Έμερομηνία..... Έγγραφή.....